

VILÁG- TÖRTÉNET

14. (46.) évfolyam 2024. 4.

A HUN-REN BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

- **BALÁZS GÁBOR**
KIK VOLTAK A GIRONDIÁK, ÉS MIT AKARTAK?
- **RÉTI BALÁZS**
A BRIT-FRANCIA SZÖVETSÉGTŐL A NÉMETBARÁTSÁGIG
- **BÍRÓ LÁSZLÓ**
SZÖVETSÉGESBŐL ELLENSÉG
- **MEZEI TIBOR**
DENUKLEARIZÁCIÓS ILLÚZIÓK
- **VÁRADI NATÁLIA**
EMANCIPÁCIÓ SZOVJET MÓDRA
- **SZEMLE**
SZUROMI KRISTÓF, PRANTNER ZOLTÁN, TAMÁSKA MÁTÉ ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Martí Tibor, Vámos Péter
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László, Erdődy Gábor,
Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Lovaš Eldina, Majoros István, Mihalik Béla Vilmos,
Pók Attila, Poór János

TARTALOM

A szövetség ára (Bíró László)	483
<i>Tanulmányok</i>	
Balázs Gábor: Kik voltak a girondiak, és mit akartak?	487
Réti Balázs: A brit–francia szövetségtől a németbarátsáig. A török semlegesség, 1939–1941	543
Bíró László: Szövetségesből ellenség. Geopolitika és a szovjet–jugoszláv viszony, 1941–1948	559
Mezei Tibor: Denuklearizációs illúziók. Az Egyesült Államok KNDK-politikája az 1990-es években	575
Váradi Natália: Emancipáció szovjet módra. A kárpátaljai nők helyzete a szovjet időszakban	595
<i>Műhely</i>	
Keresztes Csaba: „Kérdés nem időszerű.” A <i>Fontes</i> -sorozat újraindításának tervei 1948–1949-ben	613
<i>Szemle</i>	
Islámismeret és oszmánkép a kora újkori Csehországban (Szuromi Kristóf)	627
A frankofónia múltja és jelene Afrikában (Prantner Zoltán)	632
A folyó mint montázs. Dunai narratívák szövegben, filmben és képeken (Tamáska Máté)	638

Szövetségesből ellenség

Geopolitika és a szovjet–jugoszláv viszony, 1941–1948

A Balkán és népei gyakran valamelyik nagy birodalom keretébe tartoztak. A Bizánci Birodalmat az Oszmán Birodalom követte, és csak a 19. században indult meg az itt élő népek nemzetté válása és önálló, független államaik megteremtése. A folyamatot mindig egy másik birodalom – korántsem önzetlen, hanem saját befolyásának növelését célzó – támogatása kísérte, ugyanakkor egy harmadik birodalom mindezt ellenkezéssel fogadta. A 19. században a főszereplők Oroszország, illetve az Osztrák–Magyar Monarchia voltak. A Balkán-háborúkat követően az Oszmán Birodalom szinte teljesen kiszorult Európából, az első világháború után az Osztrák–Magyar Monarchia is összeomlott, Oroszországban forradalom és polgárháború tört ki, így az orosz nagyhatalmi, expanziós vágyakat megöröklő Szovjetunió közel két évtizedig távol maradt a nemzetközi viszonyok alakításától.

Az első világháború után létrejött erőviszonyok gyorsan megváltoztak, Franciaország reménye, hogy a kisantant segítségével döntő szerepet játszhat a közép-európai és balkáni térségben, hamar elszállt. A Párizs környéki békék nyomán létrehozott európai biztonsági rendszer az 1930-as évek közepére felbomlott, és új rend kezdett kibontakozni, amelyben Németország egyre nagyobb – kezdetben gazdasági, majd politikai – befolyásra tett szert. Újabb vetélkedés indult meg a Balkánon, az 1930-as évektől immár újabb szereplőket bekapcsolva: újonnan jelentkezett Németország, magához tért a Szovjetunió, Nagy-Britannia továbbra is védte érdekeit a tengerszorosoknál és Görögországban, Olaszország pedig a Mare Nostrum koncepció jegyében az adriai-, jón- és égei-tengeri térségben kívánt terjeszkedni.¹ Az 1930-as évek közepétől alig több mint egy évtized alatt hatalmas változások zajlottak le, az érdekszférák gyakran módosultak. Jelen írásban a Szovjetunió részvételét kívánjuk bemutatni a folyamatban, különös tekintettel egy országra, Jugoszláviára.

* A szerző a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet tudományos főmunkatársa (1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4., biro.laszlo@abtk.hu).

1 A korszak történetére átfogóan lásd: Stavrianos, 1958; Demeter et al., 2020–2023.

Eltérő német és szovjet elképzelések a Balkánról

A Balkánon rivalizálás alakult ki az egyéb területek tekintetében 1939-ben, a szovjet-német meg nem támadási szerződés titkos mellékletében megállapodásra jutott Németország és Szovjetunió között. Németország a balkáni országokkal kötött szerződésekkel elzárta az utat az inkább a Fekete-tenger medencéjében érdekelt Szovjetunió előtt.² Németországnak 1941. március végén sikerült Jugoszláviát is bevonnia a háromhatalmi egyezménybe, amit viszont a jugoszláv politikai elit egy része nem fogadott el, és Belgrádban megdöntötték az egyezményt aláíró kormányt.³ A kormányváltást követően, március 27. este Hitler döntött: 25. számú utasítása a Jugoszlávia elleni támadásról és a jugoszláv állam megsemmisítéséről rendelkezett. Németországban a belgrádi „puccsot” az angol titkosszolgálat művének tekintették (amelyben esetleg a szovjet szolgálat is szerepet játszott), az új kormányban nem bíztak. Nagyobb súllyal esett latba, hogy a Kelet-Európa vonatkozásában nagyobb szabású terveket dédelgető Hitler nem hagyhatta, hogy a Balkánon bármi is megzavarja a hátszínnyel nyugalmát.

1941 elején már a Szovjetunióban is úgy látták, hogy a Balkán a német-szovjet érdekösszeütközés egyik fontos terepe lesz. Nem kívánták, hogy a háború kiterjedjen a félszigetre is, hasonlóképpen elleneztek, hogy valamilyen nagyhatalom egyedül domináljon a térségben. A Szovjetunió nem várta, hogy Németország ilyen gyorsan megtámadja Jugoszláviát. Nem helyeselte Németország balkáni lépéseit, de emiatt nem szándékozott elállni az 1939-ben megkötött szerződéstől és Anglia oldalára állni (ugyanakkor a balkáni hadművelet a Szovjetunió szempontjából azt jelentette, hogy semmiféle német-angol kompromisszum nem jön létre). A gyors német győzelmet látva, a szovjet diplomácia hasznosabbnak vélte a jugoszlávokkal való tárgyalás és egyezmény miatt Németországgal keletkezett feszültségeket feloldani, így a Szovjetunió nem tett ellenvetést a Görögországgal és Jugoszláviával szembeni agresszió miatt, és tudomásul vette a területi változásokat a Balkánon.⁴

Jugoszlávia megtámadásával és kapitulációjával a Szovjetunió elvesztette a Balkánért folytatott rivalizálást Németországgal szemben, és mivel Románia és Bulgária már korábban – 1940. november 23-án, illetve 1941. március 1-jén – csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez, elvágták a Balkántól. A háború kitörése azonban új kezdetet is jelentett, a Szovjetunió új szövetségesekre lelt a németellenes erőkben, majd a hadi helyzet alakulása következtében már más körülmények között, új partnerekkel kezdődött meg a gondolkodás a térség sorsát illetően.

2 Az érdekekről és a német-szovjet tárgyalásokról egy korábbi cikkünkben részletesebben írtunk, mostani tanulmányunk annak az írásnak a folytatása. Bíró, 2023.

3 A jugoszláviai dilemmákról lásd például: Hoptner, 1962; Živojinović, 2011.

4 Részletesen: Volkov–Gibianszkij, 1999.

Szovjet–angol rivalizálás a második világháború idején

A Szovjetunió megtámadásával a világháború új szakaszába lépett: megszűnt a mindig is sokféle interpretációt megengedő német–szovjet szövetség, majd a washingtoni konferencia idején 26 állam által aláírt kiáltvány nemcsak az Egyesült Nemzetek Szervezetének alapjait fektette le, hanem a „három nagy” Hitler-ellenes szövetségét is előmozdította. Mindez egyúttal azt is jelentette, hogy miután a szövetségesek legyőzték Németországot, ismét egy új békerendszer kialakítására kerül sor. Az együttműködés és a rivalizálás – az új nagyhatalmi rendszerre való készülődés jegyében – bizonyos területeken végig jellemezte a szövetségesek politikáját és egymás közötti kapcsolatait. Ennek eklatáns példája a Balkán, azon belül is Jugoszlávia, ahol a politikai hatalomért folytatott küzdelemből győztesen kikerülő helyi erők „felülírták” a nagyhatalmi megállapodásokat, és maguk választották meg, hogy az ország melyik blokkba kerül.

1941. április 17-én a királyi Jugoszlávia kapitulált, s ebben a formájában már nem is éledt többé újjá.⁵ Két nappal korábban II. Péter király és a Simović-kormány Görögországba menekült (később Jeruzsálemben keresztül Londonba). A háború befejező szakasza idején a király és a kormány visszatérésének, illetve egy egység-kormány létrehozásának kérdése a nagyhatalmi megállapodások részévé vált. Az angolszász hatalmak sokáig a jugoszláv emigráns kormányt támogatták, az Amerikai Egyesült Államok és a jugoszláv emigráns kormány 1942-ben katonai együttműködési és segítségnyújtási szerződést írt alá, majd kölcsönbérleti szerződést kötött. Közvetlenül a délszláv állam szétverése után a Szovjetunió rövid időn belül megszakította a hivatalos diplomáciai viszonyt a jugoszláv emigráns kormánnyal, a kapcsolatok azonban nem szakadtak meg teljesen. A Szovjetunió elleni német támadás után a szovjet kormány új helyzet elé került. 1941. július 17-én helyreállította a diplomáciai viszonyt az emigráns kormánnyal, ami azt jelentette, hogy a Szovjetunió kiáll Jugoszlávia (területi) egysége mellett. A kapcsolatok az emigráns kormánnyal eleinte változó intenzitásúak voltak, majd miután a szovjet kormány 1943. december 15-én elismerte Jugoszlávia Antifasiszta Népfelszabadító Tanácsát (AVNOJ), jelentősen hűvösebbé váltak.

1941-ben Jugoszláviában több ellenállási mozgalom jött létre. Draža Mihailović ezredes vezetésével, aki nem ismerte el a jugoszláv hadsereg kapitulálását, a Ravna gora területén májusban megkezdődött a királyhoz hű ellenállás, a csetnik csapatok megszervezése (Mihailović hosszú ideig az emigráns kormány hadügy-minisztere is volt). A Szovjetunióban azonban sohasem váltott ki elismerést a királyhoz hű, kezdetben az angolok által támogatott ellenállási mozgalom, a teheráni konferencia után pedig annak elképzelései az újjászervezendő jugoszláv állam berendezkedését illetően még meghallgatásra sem találtak. 1941. június 27-én – a Komintern utasítását követve – belgrádi székhellyel létrehozták Jugoszlávia Népfelsza-

5 A második világháború részletes bemutatása szerb szempontból: Petranović, 1992. Lásd még: Nyikiforov, 2011. 305–522. A Szovjetunió Jugoszlávia-politikájára és támogatásának alakulására lásd: Romanyenko, 2011. 314–418.

badító Partizánosztagainak Főparancsnokságát (a főparancsnok Josip Broz Tito lett, a parancsnokságba bekerült a Jugoszláv Kommunista Párt [JKP] Politikai Bizottságának mindegyik tagja), majd a JKP határozatot hozott a fegyveres felkelésről a fasiszta megszállással szemben. Augusztustól a Szovjetunió hivatalosan is támogatta a partizánmozgalmat, de ez még nem jelentette azt, hogy megszakítja a hivatalos kapcsolatait az emigráns kormánnyal. Sokáig csupán a megszállók elleni harcra buzdított, a „társadalmi forradalom” kérdését csak a győzelem után tartotta időszerűnek. Igyekezett fékezni a jugoszláv partizánok törekvéseit, mivel kapcsolatban állt az emigráns kormánnyal is. Ennek ellenére az 1942. november 26–27. éjjelén, Bihaćon megalakított AVNOJ már nemcsak a felszabadító harc vezetésére jött létre, hanem mint egyfajta képviselő-testület már politikai célokat is kitűzött. Az 52 fős tanácskozó testület többségét kommunisták képezték, de csatlakoztak más pártok tagjai és pártonkívüliek is. Moszkva ekkor még visszafogottságra intette a kommunistákat és az AVNOJ-t: a Kominternen keresztül eljuttatott utasítás szerint az AVNOJ ne legyen az emigráns kormánnyal szemben álló, másik végrehajtó szerv, illetve a monarchia és a rendszer kérdését csak az olasz–német koalíció veresége és az ország teljes felszabadulása után vessék fel.⁶

Az ellenállók közül a kommunista vezetésű partizánmozgalom bizonyult hatékonyabbnak (mind a németekkel, mind a többi, más ideológiát valló ellenálló erővel szemben). Az olasz kapituláció után 1943. augusztus–szeptemberben a partizánhadsereg a jugoszláv területen lévő olasz hadosztályok többségét lefegyverezte, ennek nyomán nagymértékben javult a fegyverzete, és az év végére nagy létszámú, mintegy 300 ezer fős szervezett hadsereg jött létre. Jelentőségének növekedését mutatja, hogy 1943 szeptemberében angol misszió kereste fel a mozgalmat, ami egyúttal a népfelszabadító mozgalom de jure elismerését is jelentette. Fitzroy MacLean már azt javasolta, hogy a csetnikek helyett a partizánokat támogassa Nagy-Britannia (az év végén vissza is hívta az angol kormány katonai misszióját a csetnikek mellől, és a nekik nyújtott anyagi támogatást is beszüntette). A szemléletbeli változás – amely a hadi helyzet alakulása, a felszabadító mozgalom katonai ereje, a Mihailović vezette erők gyengesége és kompromittálódása miatt következett be – a brit érdekek védelmében együtt járt egy új politikai taktika kidolgozásával. A „kompromisszumok politikájával”, a kommunisták befolyásának csökkentésével és engedményekre kényszerítésével, valamint a mérsékelt polgári erők megszervezésével kívánták az angolok állásaikat és érdekeiket megvédeni Jugoszláviában és végső soron a Balkánon, illetve Közép-Európa egyéb részein. E tekintetben a „kompromisszumok politikája” nem speciálisan jugoszláviai jelenség volt, mindazonáltal annak oka, hogy az angolok ezt választották, az volt, hogy nem rendelkeztek kellő katonai erővel a Balkánon.⁷

A felszabadító mozgalom nemzetközi elismertségét mutatta, hogy a teheráni konferencián (1943. november 28. – december 1.) a szövetséges hatalmak megállapodtak, hogy a mozgalmat minden eszközzel segíteni fogják. Ezt követően

6 Dimić–Životić, 2012. 14–15.

7 Dimić–Životić, 2012. 17–18.

1943. december 15-én Nagy-Britannia és az Egyesült Államok Titót önálló és egyenjogú szövetséges parancsnokként ismerték el, a Szovjetunió a Nemzeti Felszabadító Bizottságot tekintette Jugoszlávia egyetlen kormányának, valamint ezzel egy időben megszakította a kapcsolatait a londoni emigráns kormánnyal. Mindeközben a felszabadító mozgalom megkezdte politikai-társadalmi céljai megvalósítását: a délszláv népek közös államának megújítását föderatív alapon, valamint az ország társadalmi viszonyainak szocialista átalakítását. 1943. november 29–30-án az AVNOJ legfőbb törvényhozó testületté alakult, és Jugoszláv Nemzeti Felszabadító Bizottság (NKOJ) néven ideiglenes kormányt hoztak létre Tito vezetésével. Az AVNOJ nem ismerte el az emigráns kormány törvényességét, emellett úgy határoztak: fokozni kell a harcot a megszállókkal szemben, II. Péter a háború végéig nem térhet vissza az országba. A partizánok jelentős segítséget kaptak a Szovjetuniótól és Angliától is, de nem titkolták, hogy a Szovjetuniót tekintik példaképüknek. A kommunista partizánvezetők moszkvai látogatásaik során hűségnyilatkozatokat tettek.

A brit kompromisszumokra készítő politika arra irányult, hogy tárgyalásokkal elérjék az általuk támogatott személyek bevételeit a jugoszláv kormányba. Ennek megalapozásához először 1944. május 17-én átalakították a jugoszláv emigráns kormányt, amelynek élére a nagyszerb törekvéseket elítélő egykori horvát bánt, Ivan Šubašićot állították, ugyanakkor kimaradt a kabinetből Mihailović. Churchill nyomására a nyár és az ősz folyamán több helyszínen és többször tárgyalt Tito és Šubašić. Júniusban Viš szigetén megegyeztek az együttműködésben, majd augusztusban Olaszországban a Šubašić-kormány nyilatkozatot tett, amelyben elismerte az AVNOJ ideiglenes kormányzását és a népfelszabadító hadsereget mint a megszállókkal szembeni harc folytatóját. 1944. augusztus 12–13-án a Churchill-lel Nápolyban tárgyaló Tito viszont nem fogadta el a brit miniszterelnöknek az emigráns kormánnyal való egyesülésre vonatkozó javaslatát.⁸

A szovjet–angol vetélkedést nagymértékben befolyásolták a hadi események. 1944. szeptember 22-én a Vörös Hadsereg alakulatai átkeltek a Dunán és Románia felől Jugoszlávia területére léptek. Erről és a szoros katonai együttműködésről Tito szeptember 21–28-i, első hivatalos moszkvai látogatása során állapodtak meg. Ezen alkalommal Tito azt is kifejezésre juttatta, amennyiben brit csapatok elérnék Jugoszláviát, azokkal szemben is ellenállnának.⁹ A britek továbbra is a diplomáciai megállapodásokban bízhattak. Sztálin és Churchill október közepi moszkvai találkozójukon arról állapodtak meg, hogy a Szovjetunió és Nagy-Britannia egyenlő mértékű befolyáshoz jut Jugoszláviában. Ennek nyomán 1944. november 1-jén újabb Tito–Šubašić-megállapodás született Belgrádban, megegyeztek, hogy a jugoszláviai kormányt kiegészítik az emigráns kormány egyes tagjaival, illetve polgári politikusokkal, valamint hogy a király a választásokig nem utazhat Jugoszláviába, és jogait átruházza a régenstanácsra. Mindez nem tudta megakadályozni a kommunista hatalomátvételt.

⁸ Erről részletesen: Dimić, 2014. 33–67.

⁹ Dimić–Životić, 2012. 144.

Tito és Šubašić külügyminiszter 1945. április 5–11-i moszkvai látogatását, amelyen többek között szovjet–jugoszláv kölcsönös segítségnyújtási szerződést kötöttek, Londonban úgy értékelték, mint Jugoszlávia választását és nyilvános kiállását a Szovjetunió mellett, valamint hogy a jugoszláv vezetés szakított a kompromisszumokra építő megegyezéspolitikával.¹⁰ Lépéseivel Jugoszlávia eltávolodott a Nyugattól, és saját választása nyomán a szovjet blokkban találta magát,¹¹ a szocialista átalakulást is gyorsan megvalósította, mindenben a szovjet mintát követve.¹² Az 1945. novemberi választásokon a kommunisták vezette Népfront elsőprő győzelmet aratott. Az új nemzetgyűlés rövid időn belül jóváhagyta az államosításokról és az ország átalakításáról szóló törvényeket. Jugoszlávia a társadalmi változtatások tekintetében a szovjet példa nyomán haladt előre, külpolitikai téren pedig a Szovjetunió legfőbb szövetségesének tekintette magát a Balkánon.¹³

A szovjet zónában

Az 1944–1945-ben létrejövő új érdekszféra-rendszerben a Szovjetuniónak, amelynek 1918–1920-ban a térség viszonyait rendező tárgyalásokon nem volt súlya, majd pedig a két világháború közötti időszakban sem rendelkezett kellő befolyással, immár jelentős szerephez jutott. Pozícióját egyrészt katonai tevékenysége alapozta meg, valamint ezzel összefüggésben a nemzetközi diplomáciában kivívott tekintélye. A Szovjetunió a világháború éveit alatt jelentős katonai és gazdasági potenciált felmutató, tényleges, a világ sorsának alakításában megkerülhetlenné váló nagyhatalommá lett.

A balkáni régió sorsát végső soron az határozta meg, hogy 1944 őszére a Szovjetunió csapatai elérték a Balkán határát. Megvalósíthatatlanok maradtak mindazok a korábbi elképzelések és tervek, amelyek az angolszász csapatok balkáni partra szállásához kötődtek, és többek között a szovjet befolyás megakadályozását célozták. Ugyancsak 1944-re öltöttek – ha nem is hivatalosan elfogadott – formát a Szovjetunió békeidőszakra vonatkozó külpolitikai elképzelései. A szovjet politikusok úgy vélték, hogy a háború után a nemzetközi politika alakításában az Egyesült Államok, Anglia és a Szovjetunió játssza majd a vezető szerepet, és ezeknek az országoknak kell megállapodni a befolyási övezetekben. A szovjet vezetők mindenekelőtt egy olyan erős ország megteremtését célozták, amely nem szenvedhet el az 1941-eshez hasonló agressziót. Ennek érdekében a szovjet állam számára „kedvező stratégiai határokat” kell létesíteni. A szovjet politikai elemzők a nyugati határok mentén fekvő kis országokat egyfajta védelmi övezetnek képzelték el, eszerint a szovjet befolyási övezetbe tartoznak a balkáni szláv államok is, és bizonyos mértékben Törökország is. Görögországot a szovjet elképzelések brit érdekszférának tekintették. A Balkánon – a korábbi orosz politikai hagyományokból kiin-

¹⁰ Uo. 25.

¹¹ A titói korszak külpolitikájának áttekintése: Pavlović, V., 2015. 223–264.

¹² Pavlović, V., 2011. 11–42.; Nyikiforov, 2011. 525–566.

¹³ Vukman, 2018. 263–272.

dulva – meg kell akadályozni Törökország megerősödését és beavatkozását a térségben, emellett Jugoszláviát helyre kell állítani korábbi határai között (vagy esetleg némi területi nyereséggel), és Bulgáriának vissza kell adnia a Jugoszláviától megszerzett macedóniai területeket.¹⁴

Legmagasabb szinten a háború utáni rendezésről a moszkvai konferencián (1944. október 9–20.) tárgyaltak. A jelen lévő Churchill és Sztálin titokban megállapodott országaik befolyási övezeteiről. Eszerint Bulgáriában szovjet, Görögországban brit befolyás érvényesül, Jugoszláviában viszont egyenlő mértékű lesz a két ország befolyása. Jugoszláviával kapcsolatban a tárgyalások után kiadott nyilatkozat kimondja: a legfontosabb feladat a belső erők egyesítése, valamint „a jugoszláv nép joga, hogy maga döntsön saját háború utáni állami berendezkedéséről”.¹⁵ Hasonló szellemben határoztak a jaltai konferencián (1945. február 4–11.) is a szövetségesek: a kommunista és a polgári erőknek közösen kell kormányt alakítani. Mint láttuk, végül más irányt vettek a belső mozgások.

A békeidőkre vonatkozó elképzeléseket a hadszíntereken kellett megalapozni. Miként Sztálin szűk körben mondta: mert ebben a háborúban, nem úgy, mint az előzőben, aki elfoglal egy területet, meghatározza a társadalmi rendet is; mindenki ráerőlteti a saját rendszerét ott, ahová hadserege bemegy.¹⁶ 1944 augusztusában a szovjet csapatok átlépték a román határt, az augusztus 23-i fordulat nyomán Románia átállt az antifasiszta koalíció oldalára. Szeptemberben a szovjet kormány nyilvánvalóvá tette, nem tűri tovább Bulgária látszólagos semlegességét, szeptember 5-én bejelentette a hadiállapotot, majd a szovjet hadsereg 8-án átlépte a bolgár határt. Másnap a baloldali pártok képviselőiből álló Hazafias Front átvette a hatalmat Szófiában, és az új kormány hadat üzent Németországnak. Az ekkor hatalomra kerülő Bolgár Kommunista Párt megnyerte az 1945. évi parlamenti választásokat, és 1990-ig hatalmon maradt. Politikáját mindvégig a Szovjetunió elvárásaihoz igazította.

Sztálin és a szovjet vezetők 1947–1948 fordulójáig, amíg voltak bizonyos remények az együttműködés folytatására a nyugati államokkal, nem szorgalmazták a szovjet érdekszférába került államokban a szocialista társadalmi fordulat végrehajtását (a Balkán egyes országaiban ez anélkül is megtörtént), különböző eszközökkel csak arra törekedtek, hogy a baloldali és ezen belül a kommunista pártok minél jobb helyzetbe kerüljenek. Emellett azt követelték meg, hogy az egyes országok külpolitikája ne sértse a szovjet elképzeléseket, a szovjet gazdasági érdekeket pedig többek között vegyes vállalatok alapításával juttatták érvényre. A szovjet vezetés a kommunista pártok kapcsolatát hierarchikus rendszerként képzelte el, amelyben a parancsnoki poszton a Szovjetunió Kommunista Pártja (SZKP) áll, az egyes (idővel állam)pártok egymással lényeges kérdésekben az SZKP tudta nélkül nem tanácskozhatnak. Az SZKP mint vezérlőcsillag mutatta a helyes irányt és döntött a vitás kérdésekben. A Szovjetunió és kommunista pártja feltétlen igazodást várt el a többi testvérpárttól és az érdekszférájába került országoktól. Ebben a te-

¹⁴ Romanyenko, 2011. 352–354.

¹⁵ Resis, 1978. 368–387.

¹⁶ Idézi: Gibianszkij, 2002. 18.

kintetben nem ismert tréfát, különösen 1947 ősze után, miután a „nemzetközi helyzet fokozódott”.¹⁷

A háború után az egyes közép- és délkelet-európai országok Moszkva segítségével kívánták nemzeti érdekeiket sikerre vinni. Ez alól kezdetben Jugoszlávia sem volt kivétel, és főképpen területi aspirációit erőltette: tulajdonképpen minden irányban – Trieszttől, Karintia egyes területeitől kezdve a bajai háromszögön át Szalonikiig és az Égei-tenger partjáig – terjeszkedni kívánt.¹⁸ Idővel azonban bizonyossá vált, hogy a Szovjetunió és Jugoszlávia különbözőképpen képzei el a Balkán jövőjét, mindkét állam saját befolyási övezetének tekinti (Jugoszlávia esetében a következőkben nyilvánult meg: a jugoszláv–bolgár vámunió megkötésében és a föderációs tervekben, az Albániához fűződő speciális kapcsolatokban, a görög polgárháborúban a kommunisták támogatásában, a területi követelésekben, mindezek vonatkozásairól alább lesz szó).

Kívülről úgy tűnhetett, hogy Sztálin és Tito között a legjobbak a kapcsolatok. Bizonyos feszültségek azonban már 1945-ben, a moszkvai tárgyalásokon is érezhetőek voltak közöttük. Jugoszlávia teljes felszabadítása után a magabiztos Tito Ljubljanában így nyilvánult meg: „Követeljük, hogy mindenki a maga ura legyen (...) nem engedjük meg, hogy belesodorjanak minket az »érdekszféra«-politikába. (...) Többé nem fogunk senkitől sem függeni...” Sztálin ezeket a szavakat a Szovjetunió elleni támadásként értékelte.¹⁹

A jugoszláv elvtársak úgy vélték, háborús erőfeszítéseik kellő alapot biztosítanak saját érdekeik érvényesítéséhez a Balkánon, függetlenül a hallgatólágos nemzetközi érdekszféra-megállapodásoktól. Több irányban kívánták befolyásukat növelni,²⁰ így a felhőtlennek tűnő szovjet–jugoszláv viszonyt hamarosan több dolog is beárnyékolta.²¹ A jugoszláv tervek rendre kiváltották a szovjetek nemtetszését, és végül kudarcba fulladtak. Először a trieszti válság idején nem támogatta úgy a Szovjetunió a jugoszláv törekvéseket, ahogy azt Jugoszlávia elvárta volna (a jugoszlávok a megkapott Isztriai-félsziget mellett Triesztre és bizonyos karintiai területekre is igényt tartottak).

Hasonlóképpen a szovjet ellenálláson bukott el, hogy Jugoszlávia érdekszférájába kerítse Albániát. 1945 után a Jugoszláv Kommunista Párt „gyámkodása” alá vonta az albán testvérpártot. 1946. november 27-én Jugoszlávia gazdasági szerződést kötött Albániával a gazdasági tervek egyeztetéséről és a vámunióról, ezáltal megkezdődött az albán gazdaság integrálása a jugoszlávba. A görög polgárháború idején jugoszláv csapatokat akart elhelyezni Albániában. A szovjetek rosszállásukat

17 A szovjetizálás menetéről az egyes országokban lásd: Murasko–Noszkova, 1996; Volokityina et al., 2002.

18 Például Hebrang is felvetette 1945. január 9-i, Sztálinnal folytatott moszkvai tárgyalásai során a területi követeléseket. Egyértelmű támogatást nem kapott, egyrészt Sztálin a délszláv nemzetiségű lakosság meglétét tartotta fontosnak, másrészt azt várta el, hogy a helyi lakosság is lépjen fel a Jugoszláviához való csatlakozás érdekében. Murasko, 1997. 118–133.

19 Romanyenko, 2011. 410.

20 Životić, 2015. 265–284.

21 Banac, 1988; Tripković, 1996; Kačavenda, 1999; Lampe, 2000. 241–255.; Anikeev, 2002; Majstorović, 2010; Kullaa, 2011; Nyikiforov, 2011. 567–595.; Romanyenko, 2011. 419–476. Magyarul lásd: Gibianszkij, 1994; Vukman, 2004; Vukman, 2018. 272–276.

kifejezve, 1947 októberében felvették az Albán Kommunista Pártot a Kominform tagjai közé, ezzel mintegy szakítottak korábbi véleményükkel: addig ugyanis elfogadták, hogy az Albán Kommunista Párt a JKP-nak van alárendelve. Ezzel a lépéssel a Szovjetunió Albániát is beemelte közvetlen érdekszférájába. (Albánia a szovjet segítségért cserében az 1960-as évekig igazodott a szovjet vezetéshez, akkor azonban mind a szovjet, mind a jugoszláv kommunistákat revizionistának tartva a szovjet–kínai vitában a kínaiak mellé állt, és végül 1961-ben megszakította kapcsolatait a Szovjetunióval és az európai szocialista országokkal.)²²

1947–1948 fordulóján a szovjetek a görög polgárháború mielőbbi befejezése érdekében felszólították Jugoszláviát és Bulgáriát: hagyjanak fel a segítségnyújtással a görög kommunistáknak.²³ Ezzel a lépésével a Szovjetunió tartotta magát ahhoz, amit az 1944. évi moszkvai konferencián ígért: hogy nincsenek érdekei Görögországban, valamint gátat vetett a Macedónia hovatarozása körüli esetleges kombinációknak. (A szovjet–jugoszláv konfliktus kitörése után a jugoszlávok többé már nem voltak képesek hathatós segítséget nyújtani a görögországi kommunistáknak.)

A görögországi események idején már körvonalazódott a blokkpolitika, intézményesült a kelet–nyugati szembenállás. A szocialista tábor szorosabb összefogására 1947. szeptember 30-án Belgrádban létrehozták a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodáját (Kominform), majd a gazdasági tevékenység összehangolására 1949 januárjában Moszkvában a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsát (KGST). Ebben a légkörben a Szovjetunió nem engedte meg, hogy a vele szövetséges államok a felügyelete nélkül olyan megállapodásokat kössenek, amelyek esetleg regionális hatalmi tényezők létrehozását eredményezhetik. 1947-től kezdve a Szovjetunió gyanakvással tekintett a balkáni államok egymás közti tárgyalásaira.

A balkáni nemzetek együttműködésének gondolata a 19. századra nyúlik vissza, gyakran széplelkű értelmiségiek képviselték, olyan ritkábban fordult elő, hogy több országban egyszerre hatalmon legyenek olyan politikusok, akik támogatják a föderáció gondolatát. A jugoszláv–bolgár konföderáció elképzelése már a világháború utolsó éveiben felmerült, megvalósítását a külpolitikai körülmények nem tették lehetővé. (Bulgária hadban állt a nyugati államokkal, így azok nem ismerték volna el a föderációt.) Tito Jugoszlávia megerősítését-megnagyobbítását kívánta a föderáció révén elérni, a dualista jugoszláv–bolgár államszerkezet helyett azt preferálta, hogy Bulgária egy újabb tagköztársaságként csatlakozzon (ez a mód viszont nemcsak a bolgároknak, hanem Sztálinnak sem tetszett, mivel ebben Bulgária „lenyelését” látta), ezenkívül Koszovó és Albánia kapcsolata, Albánia csatlakozása a jugoszláv államhoz, valamint a macedón területek kérdése is felmerült a föderáció kapcsán.²⁴

A jugoszláv–bolgár tárgyalások a szorosabb együttműködésről azonban a nézeteltérések ellenére nem szűntek meg, és 1947. augusztus 1-jén a bledi konfe-

22 Pavlović, M., 2011. 159–167. Lásd még: Životić, 2011; Suljagić, 2019.

23 Anikeev, 2011. 169–184.

24 Gibianskii, 2011. 43–60.

rencián szerződéseket készítettek elő a jugoszláv–bolgár politikai és gazdasági együttműködésről, a vámunióról. A következő hónapokban egy sor segítségnyújtási és barátsági szerződés született a térség államai között. Dimitrov 1948. januári nyilatkozata a bolgár–román szerződés megkötése után már egy nagyobb föderáció tervét vetítette előre, amely magában foglalta volna a balkáni országokon kívül a baráti közép-európai államokat is. A nyilatkozat élesen sértette a Szovjetunió érdekeit. Sztálin és a Szovjetunió nem békélt meg azzal, hogy a Balkánon egy nagyobb területű ország – még ha vele azonos társadalmi berendezkedésű is – jöjjön létre, amely ellensúlyt képezhet a szovjet befolyással szemben, s maga köré gyűjtheti a térség országait. Egyre gyakrabban fejezte ki ellenkezését a balkáni regionális föderalista tervekkel kapcsolatban.

A jugoszláv–bolgár megállapodás után, 1948. február 1-jén Tito táviratot kapott Vjacseszlav Molotov külügyminisztertől, amelyben az állt: „A Szovjetunió nem egyezhet bele abba, hogy kész tények elé állítsák.” A jugoszláv és bolgár pártvezetőket Moszkvába rendelték. A február 10-i moszkvai tanácskozáson Sztálin és Molotov kifejtették, hogy a megkötött jugoszláv–bolgár vámunió nem más, mint egy új ország létrehozása, amit elleneznek.²⁵ Február 11-én szerződést írtak alá, melyben Jugoszlávia és Bulgária kötelezettséget vállalt, hogy nemzetközi kérdésekben konzultál a Szovjetunióval. Az elkövetkező hetekben véglegessé vált: a Szovjetunió nem támogatja a balkáni föderációt, valamint feltétlen engedelmességet vár szövetségeseitől.

Jugoszláviától az engedelmességet nem kapta meg a Szovjetunió. Egyrészt a JKP március 1-jei határozata elutasította a moszkvai követeléseket, másrészt a jugoszláv vezetők megtagadták, hogy információkat szolgáltatssanak ki országuk gazdasági állapotáról (továbbá görögországi politikájukban sem követték az utasításokat). A szovjet válasz nem késlekedett: március 18–19-én hazarendelték Jugoszláviából a szovjet gazdasági és katonai szakértőket. A következő hetekben az SZKP több levélben bírálta a JKP-t. A JKP vezetése elutasította a vádakát, nem gyakorolt önkritikát, és nem kért bocsánatot a Szovjetuniótól.

A szembenállás végül oda vezetett, hogy a Szovjetunió kitoloncolta Jugoszláviát a szocialista táborból.²⁶ A nyilvános ítélethozatalra a Kominform 1948. június 20–22-i, bukaresti ülésén került sor (a JKP nem vett részt rajta). Az egyhangúan elfogadott határozat elítélte a JKP-t. A határozat szerint a Jugoszláv Kommunista

25 Gibianszkij, 1991–1992. Milovan Đilas jelentését a találkozásról magyarul közli: Vukman, 2004. 19–34.

26 A megállapításokat (vádak) a JKP vezetőinek antimarxista irányultságáról a kül- és belpolitikai kérdésekben lásd például az SZKP KB Külpolitikai Osztályának feljegyzésében (1948. március 18.). A dokumentum áruklódó fejezetcímei: I. A marxista elmélet figyelmen kívül hagyása. II. A Szovjetunióknak mint a demokrácia és szocializmus tábora meghatározó erejének ignorálása. III. Az eredmények túlértékelése a jugoszláv fejlődésben a szocializmushoz vezető úton. IV. A falusi osztályharc és a kulákok jelentette veszély alábecsülése. V. Opportunizmus és likvidátorság a kommunista párt helyének és szerepének kérdésében a népi demokratikus állam rendszerében. A végső megállapítás szerint a JKP vezetői nem marxisták (noha mint egy Sztálin-idézet is aláhúzza: a marxista teória nemcsak annak megértésében segíti a gyakorlati munkát, hogy a jelenben merre haladnak az osztályok, hanem abban is, hogy a jövőben merre és hogyan kell haladniuk), és hibák sorozatát követik el, mindez veszélyeket jelent a jugoszláv szocializmus építésében. Murasko, 1997. 787–800.

Pártnak az utóbbi időben helytelen az irányvonala, vezetői szakítottak az osztály-harc marxista elméletével, revízió alá vették a pártról szóló marxi tanítást, valamint a JKP barátságtalan politikát folytat a Szovjetunióval szemben. Emellett Jugoszláviát nacionalista elhajlással is megvádolták. A szép ideológiai köntösbe bújtatott határozatból úgy tűnik, mintha elvi szembenállás lett volna Jugoszlávia és a tábor országai között. A valódi okokról azonban nem szól a határozat. A bukaresti ülés után a szovjet blokk országai elszigetelték, kiközösítették Jugoszláviát. 1949 szeptemberében-októberében a Szovjetunió és a népi demokratikus államok – Albánia kivételével – a „Rajk-per bizonyító anyagára” hivatkozva felmondták az 1945–1947-ben kötött barátsági és kölcsönös segítségnyújtási szerződéseket, és gyakorlatilag Jugoszláviát gazdasági blokád alá vették.

A Sztálin–Tito-konfliktus nem a két hasonló személyiségű vezető ellentétéiből, nem is a szocializmus építésének különböző felfogásából ered (utóbbiról 1948-ban még szó sem volt). Abban az időszakban tört felszínre, amikor a szovjet vezetés igyekezett saját modelljét meghonosítani a nemzetközi kommunista mozgásban és az államok közti kapcsolatokban. A konfliktust az 1948-at követő években a Szovjetunió végül arra használta fel, hogy megregulázza a többi kommunista pártot, az engedetlenségre hajló vezetőket.²⁷

Jugoszlávia a szakítás után nem omlott össze. Noha a nyugati államokat váratlanul érték a fejlemények, rövid időn belül az Egyesült Államokban az az álláspont kristályosodott ki, hogy a szovjet–jugoszláv konfliktust – amennyire lehet – ki kell használni. Tito különállását több szempontból felhasználhatónak vélték (propagandacélokra, és hátha a többi csatlós esetleg követni fogja a jugoszlávokat). Az Egyesült Államok elkötelezte magát Tito megsegítése mellett. Az indoklás szerint azért, hogy „életben tarthassa a rendszerét, mint a Kommunista Tájékoztató Iroda testében élősködő rákos daganatot”.²⁸ Jugoszlávia segélyeket és hiteleket kapott a nyugati államoktól, elsősorban az Egyesült Államoktól. Az USA Jugoszlávia biztonságát a Szovjetunióval való szakítás után stratégiai fontosságúnak tekintette, 1951 novemberében a két állam katonai szerződést kötött. Jugoszlávia emellett új külpolitikai mozgásteret keresett: 1953-ban Görögország, Törökország és Jugoszlávia barátsági és együttműködési szerződést írt alá Ankarában (Balkán-paktum). 1955-től kísérletet tett az úgynevezett el nem kötelezett államok összefogására. A szovjet–jugoszláv kapcsolatok normalizálására csak Sztálin halála után kerülhetett sor.²⁹ Jugoszlávia belpolitikájában kialakította az úgynevezett önigazgató szocializmus modelljét, amely sok tekintetben eltért a többi szocialista ország gyakorlatától. Hosszú távon folytatódott a decentralizáció, de a párt vezető szerepét, valamint a demokratikus centralizmus elvét nem lehetett megkérdőjelezni.

Összességében a Szovjetunió balkáni politikájában tartotta magát az 1944-ben Moszkvában megkötött egyezséghez, nem lépte át a számára biztosított határokat (például a trieszti kérdés, a görög polgárháború kapcsán). Saját befolyási övezetét

27 Murasko–Noszkova, 1996. 76–80. A kommunista pártok vezetőit bíráló leveleket, feljegyzéseket közli: Murasko, 1997.

28 Vukman, 2008. 198. A brit politikára lásd: Vukman, 2011.

29 Erről lásd: Selinić, 2008.

ben azonban ragaszkodott a megkérdőjelezhetetlen vezető szerepéhez (ez azonban nem mindig sikerült: Jugoszlávia, Albánia fordulatai legalábbis ezt mutatják), megakadályozta, hogy olyan szövetség jöjjön létre, amely valamiféle ellensúlyt képezhet vele szemben. Tudatában volt annak, hogy a Balkánon, ahol két katonai tömb is jelen volt, felettébb veszélyes volna egy fegyveres konfliktus kirobbanása, ezért igen határozottan törekedett arra, hogy a nehéz helyzetekben ne feszítse túl a húrt. Emellett ragaszkodott a fennálló határokhoz, 1990-ig, amíg befolyása tartott, határ-módosítás nem történt a Balkánon.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadott források és irodalom

Anikeev

2002 Аникеев, А. С.: *Как Тито от Сталина ушел: Югославия, СССР и США в начальный период «холодной войны» (1945–1957)*. Москва, 2002.

2011 Anikeev, Anatoly: *The Idea for a Balkan Federation: The Civil War in Greece and Soviet–Yugoslav Conflict 1949*. In: *The Balkans in the Cold War. Balkan Federations, Cominform, Yugoslav–Soviet Conflict*. Ed.: Pavlović, Vojislav G. Belgrade, 2011. 169–184.

Banac

1988 Banac, Ivo: *With Stalin against Tito: Cominformist Splits in Yugoslav Communism*. Ithaca, 1988.

Bíró

2023 Bíró László: *Német–szovjet rivalizálás a Balkánon, 1939–1941. Jugoszláv perspektívából*. In: *Apologia historiographiae. Az orosz történelem évszázadai*. Szerk.: Krausz Tamás – Radnóti Klára – Sashalmi Endre. Bp., 2023. 395–406.

Demeter et al.

2020–2023 *Balkán-kronológia I–IV*. Szerk.: Demeter Gábor et al. Bp., 2020–2023.

Dimić

2014 Dimić, Ljubodrag: *Jugoslavija i hladni rat. Ogledi o spoljnoj politici Josipa Broza Tita (1944–1974)*. Beograd, 2014.

Dimić–Životić

2012 Dimić, Ljubodrag – Životić, Aleksandar: *Napukli monolit. Jugoslavija i svet 1942–1948*. Beograd, 2012.

Gibianszkij

1991–1992 Гибианский, Л. Я.: К истории советско-югославского конфликта 1948–1953 гг. Секретная советско-югославо-болгарская встреча в Москве 10 февраля 1948 года. In: *Славяноведение*, 1991. 3. sz. 12–23., 4. sz. 27–36., 1992. 1. sz. 42–57., 3. sz. 35–51.

1994 Gibianszkij, Leonyid: Az 1948-as szovjet–jugoszláv konfliktus és a Komintern. In: *Múltunk*, 39. (1994) 4. sz. 111–144.

2002 Гибианский, Л. Я.: СССР, Восточная Европа и формирование советского блока. In: *Тоталитаризм: Исторический опыт Восточной Европы. «Демократическое ин-термеццо» с коммунистическим финалом 1944–1948*. Ред.: Марьина, В. В. Москва, 2002. 16–37.

2011 Gibianskii, Leonid: Federative Projects of the Balkan Communists, and the USSR Policy during Second World War and at the Beginning of the Cold War. In: *The Balkans in the Cold War. Balkan Federations, Cominform, Yugoslav–Soviet Conflict*. Ed.: Pavlović, Vojislav G. Belgrade, 2011. 43–60.

Hoptner

1962 Hoptner, J. B.: *Yugoslavia in Crisis 1934–1941*. New York, 1962.

Kačavenda

1999 *Jugoslovensko-sovjetski sukob 1948. godine*. Ured.: Kačavenda, Petar. Beograd, 1999.

Kullaa

2011 Kullaa, Rinna Elina: Origins of the Tito–Stalin Split within the Wider Set of Yugoslav–Soviet Relations (1941–1948). In: *The Balkans in the Cold War. Balkan Federations, Cominform, Yugoslav–Soviet Conflict*. Ed.: Pavlović, Vojislav G. Belgrade, 2011. 87–107.

Lampe

2000 Lampe, J. R.: *Yugoslavia as History: Twice There was a Country*. Cambridge, 2000.

Majstorović

2010 Majstorović, Vojin: The Rise and Fall of the Yugoslav–Soviet Alliance, 1945–1948. In: *Past Imperfect*, 16. (2010) 132–164. DOI: <https://doi.org/10.21971/P7160P>.

Murasko

1997 *Восточная Европа в документах российских архивов 1944–1953 гг. Т. 1. 1944–1948*. Ред.: Мурашко, Г. П. Москва–Новосибирск, 1997.

Murasko–Noszkova

1996 Murasko, G. P. – Noszkova, A. F.: A szovjet tényező Kelet-Európa országainak háború utáni fejlődésében, 1945–1948. In: *Múltunk*, 41. (1996) 2. sz. 49–80.

Nyikiforov

2011 *Югославия в XX веке. Очерки политической истории*. Ред.: Никифоров, К. В. Москва, 2011.

Pavlović, M.

2011 Pavlović, Momčilo: Albania between Tito and Stalin. In: *The Balkans in the Cold War. Balkan Federations, Cominform, Yugoslav–Soviet Conflict*. Ed.: Pavlović, Vojislav G. Belgrade, 2011. 159–168.

Pavlović, V.

2011 Pavlović, Vojislav. G.: Stalinism without Stalin: The Soviet Origins of Tito's Yugoslavia, 1937–1948. In: *The Balkans in the Cold War. Balkan Federations, Cominform, Yugoslav–Soviet Conflict*. Ed.: Pavlović, Vojislav G. Belgrade, 2011. 11–42.

2015 Pavlović, Vojislav: Ideološki koreni Titove spoljne politike. Jugoslavija kao deo sovjet-ske interesne sfere. In: *Dva veka moderne srpske diplomatije*. Ured.: Popov, Čedomir et al. Beograd, 2015. 223–264.

Petranović

1992 Petranović, Branko: *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939–1941*. Beograd, 1992.

Resis

1978 Resis, Albert: The Churchill–Stalin Secret “Percentages” Agreement on the Balkans, Moscow, October 1944. In: *The American Historical Review*, 83. (1978) 2. sz. 368–387. DOI: <https://doi.org/10.1086/ahr/83.2.368>.

Romanyenko

2011 Романенко, С. А: Между «пролетарским интернационализмом» и «славянским братством». Российско-югославские отношения в контексте этнополитических конфликтов в Средней Европе (начало XX века – 1991 год). Москва, 2011.

Selinić

2008 *Spoljna politika Jugoslavije 1950–1961. Zbornik radova*. Ured.: Selinić, Slobodan et al. Beograd, 2008.

Stavrianos

1958 Stavrianos, Leften: *The Balkans since 1453*. New York, 1958.

Suljagić

2019 Suljagić, Boris: Odnos jugoslavenskoga i albanskoga komunističkog vrha od kraja Drugoga svjetskog rata do prekida odnosa (1945. – 1948.). In: *Časopis za suvremenu povijest*, 51. (2019) 1. sz. 213–230. DOI: <https://doi.org/10.22586/csp.v51i1.8658>.

Tripković

1996 Tripković, Đoko: Iza gvozdene zavese. Početak i eskalacija sukoba Tito – Staljin prvih meseci 1948. In: *Istorija 20. veka*, 1996. 1. sz. 89–99.

Volkov–Gibianszkij

1999 *Восточная Европа между Гитлером и Сталиным. 1939–1941 гг.* Ред.: Волков, В. К. – Гибианский, Л. Я. Москва, 1999.

Volokityina et al.

2002 Волокитина, Т. В. – Мурашко, Г. П. – Носкова, А. Ф. – Покивайлова, Т. А.: *Москва и Восточная Европа. Становление политических режимов советского типа, 1949–1953. Очерки истории*. Москва, 2002.

Vukman

2004 Vukman Péter: *Sztálin és Tito moszkvai titkos találkozója*. Szeged, 2004.

2008 Vukman Péter: Amerikai források a szovjet–jugoszláv konfliktus történetéhez. In: *Múltunk*, 52. (2008) 2. sz. 183–228.

2011 Vukman Péter: *Moszkvától Londonig. Nagy-Britannia és Jugoszlávia a szovjet–jugoszláv konfliktus idején (1948–1953)*. Szeged, 2011.

2018 Vukman Péter: Egy ellentétes előjelű fordulat. Jugoszlávia útja a „nemzeti sztálinizmustól” a titoizmus felé. In: *Sztálin árnyékában. A szovjet modell exportja Kelet-Közép-Európába (1944–1948)*. Szerk.: Mitrovits Miklós. Bp., 2018. 261–283.

Živojinović

2011 Živojinović, Dragoljub R.: Knez Pavle Karađorđević između Londona i Berlina. In: Živojinović, Dragoljub R.: *Nadmeni saveznik i zanemareno srpstvo. Britansko-srpski odnosi (1875–1941)*. Beograd, 2011. 495–515.

Životić

2011 Životić, Aleksandar: *Jugoslavija, Albanija i velike sile 1945–1961*. Beograd, 2011.

2015 Životić, Aleksandar: Između velikih sila i ideje balkanskog jedinstva. Jugoslovenska politika na Balkanu (1945–1948). In: *Dva veka moderne srpske diplomatije*. Ured.: Popov, Čedomir et al. Beograd, 2015. 265–284.

LÁSZLÓ BÍRÓ

FROM ALLY TO ENEMY

GEOPOLITICS AND SOVIET-YUGOSLAV RELATIONS, 1941–1948

The study investigates the penetration of the Powers into the Balkan Peninsula – through highlighting the relationship between Yugoslavia and the Soviet Union. The article analyses the Soviet Balkan policy. After the German attack and Yugoslavia's capitulation, the Soviet Union lost the rivalry for the Balkans to Germany, and, since Romania and Bulgaria had joined the Tripartite Pact earlier, the Soviet Union had been cut off of the Balkan Peninsula. After these events the article focuses on the British–Soviet rivalry over the Peninsula. Churchill and Stalin made a secret agreement on dividing Europe into British and Soviet spheres of influence. The British policy of compromises aimed to ensure via negotiations that the people they supported were included in the Yugoslav government. The Soviet–English rivalry was in Yugoslavia, to a large extent, influenced by the war events. The Communist takeover, however, was impossible to prevent. Finally the paper analyses the geopolitical background of the Tito–Stalin split.

CONTENTS

The Price of the Alliance (László Bíró)	483
<i>Studies</i>	
Gábor Balázs: Who Were the Girondins and What Did They Want?	487
Balázs Réti: From the British–French Alliance to German Friendship: Turkish Neutrality, 1939–1941	543
László Bíró: From Ally to Enemy: Geopolitics and Soviet–Yugoslav Relations, 1941–1948	559
Tibor Mezei: Illusions about Denuclearizing North Korea: The Evolving US Policy on North Korea in the 1990's	575
Natália Váradi: Soviet-style Emancipation: The Situation of Transcarpathian Women in the Soviet Period	595
<i>Workshop</i>	
Csaba Keresztes: “Question is not Timely”: Plans to Relaunch the <i>Fontes</i> Series in 1948–1949	613
<i>Book Reviews</i>	
The Knowledge about Islam and Image of Ottomans in Early Modern Bohemia (Kristóf Szuromi)	627
The Past and Present of Francophonie in Africa (Zoltán Prantner)	632
The River as a Montage: Danube Narratives in Text, Film and Images (Máté Tamáska)	638

Ára: 800 Ft
Előfizetőknek: 600 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél,
vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440,
vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda,
Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható a Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetében
(1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.,
telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban
(1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2024. évi megjelentetését
a Magyar Tudományos Akadémia támogatja.

MTA MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA

**HUN
REN**

BÖLCSESZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET